

Nekaj socioloških in kriminalno političnih pogledov na kriminaliteto in njeno preprečevanje v naši družbi

Ljubo Bavcon*

1. Kriminaliteta je družbeni pojav, ki ima svoje človeške in družbene razsežnosti. Na človeške razsežnosti tega pojava je mislil Lenin, ko je v »Državi in revoluciji« dejal, da bo nekoč v prihodnosti kriminaliteta izginila kot družbeni pojav, a da bodo zagotovo ostali »ekscesi posameznikov«. ¹ Toda tu nas zanima predvsem vprašanje kriminalitete kot družbenega pojava, čeprav je marsikako posamezno kaznivo dejanje že dandanes v resnici samo »eksces posameznika«.

Kriminaliteto pa tudi druge tako imenovane socialnopatološke pojave štejemo za družbene pojave zato, ker jih porajajo najgloblja in najbolj trdovratna, tudi pri nas obstoječa družbena nasprotja — tista, ki so hkrati gibalna sila družbenega razvoja in hkrati ustvarjajo takšne pojave, kot so človekova odtujenost, razredna razcepljenost in slojevitost družbe ter iz tega izvira-joče razne diskriminacije ljudi in družbenih skupin. Kompleksni družbeni mehanizmi — razvojna stopnja proizvodjalnih sil in na njih zraslih proizvodnih odnosov — objektivno, se pravi mimo naše zavesti in volje, ljudi selekcionirajo na tiste, ki »imajo«, in tiste, ki »nimajo«, v tiste, ki diskriminirajo, in tiste, ki so diskriminirani.

V strokovni literaturi je bilo sicer večkrat rečeno, da kriminaliteta ni »privilegium odiosum« tlačenih razredov (to je bilo rečeno bolj zato, da bi se pripadniki privilegiranega razreda znebili občutka krivde), je pa povsem očitno, da so pripadniki tlačenih razredov in drugih družbenih skupin pogosteje potencialni delinkventi kot pripadniki privilegiranih. Seveda so nepoštenost, pokvarjenost, grabežljivost in podobno obče človeške lastnosti, najbrž precej enakomerno porazdeljene med pripadnike vseh družbenih razredov in plasti, a to za razumevanje kriminalitete kot družbenega pojava ni odločilno. Spričo tega torej lahko rečemo, da je kriminaliteta kot pojav posledica in izraz različnosti in nasprotnosti interesov med posamezniki in družbenimi skupinami, ki so na dani stopnji družbene razvitosti objektivno nujni in neizogibni. Kriminalitete zato ni mogoče »likvidirati« s takšno ali drugačno splošno družbeno ali kriminalno politiko (to je trditev sovjetskih politikov in nekaterih teoretikov s tega področja), temveč je dosti bolj verjetno, da bo postopoma odmirala v dolgotraj-

nem procesu odmiranja razredne družbe in države.²

2. Pravkar povedano spoznanje potrjujejo gibanja kriminalitete v naši državi v zadnjih dvajsetih in več letih. Za našo družbo je od leta 1951 najbolj značilen postopen razvoj samoupravljanja kot posebne oblike, v kateri naj se praktično uresničuje ideal o človekovem osvobajanju (dezalienaciji). Čeprav je za takšne zgodovinske procese potekel razmeroma kratek čas, si morda vendarle lahko dovolimo domnevo o vzročni povezanosti tega splošnega družbenega procesa in posebnih gibanj kriminalitete pri nas. Za gibanja kriminalitete je namreč v istem času značilno zastajanje, če ne celo upadanje (tako količinsko kot tudi kakovostno). O tem zgovorno pričajo podatki sodne statistike za zadnjih dvajset let. Podatki organov za notranje zadeve in javnega tožilstva so seveda nekoliko višji in po notranji sestavi nekoliko drugačni, vendar pa splošnih silnic v gibanju tega pojava ne zanikajo. Grafične krivulje, ki bi ta gibanja po treh virih podatkov ponazorile, bi tekle na treh različnih ravneh, v splošnem pa vzporedno. Rahlo naraščanje kaznivih dejanj sploh in nekaterih njihovih skupin posebej, kar izkazujejo podatki organov za notranje zadeve, je lahko posledica več dejavnikov, med drugim tudi večje usposobljenosti organov odkrivanja, njihove večje pri-zadevnosti, boljšega sodelovanja občanov z njimi itd.

Še bolj prepričljiva je splošna ocena o gibanjih kriminalitete pri nas, če primerjamo podatke o gibanjih tega pojava v drugih državah. Po zadnjih podatkih Organizacije združenih narodov v večini zahodnih držav kriminaliteta občutno narašča, v visoko razvitih pa celo alarmantno. Skrb zbuja tudi njeno naraščanje v nekaterih državah v razvoju. Zastopniki socialističnih držav sicer trdijo, da se kriminaliteta zmanjšuje, a tega ni mogoče preveriti, ker ne objavljajo podatkov. Tako torej sodi Jugoslavija med prav redke države na svetu, ki izkazujejo nasprotje sicer zelo splošnim težnjam v gibanju kriminalitete.

Odmiki od povprečne krivulje gibanja kriminalitete navzgor ali navzdol v SFRJ in SR Sloveniji so statistično in sociološko bolj ali manj nepomembni. Število obsojencev v SFRJ se v zadnjih desetih letih giblje okrog povprečja 103 000 (največ 114 772 in najmanj 91 408). V

* Ljubo Bavcon, doktor pravnih znanosti, profesor za Kazensko pravo, Pravna fakulteta, Ljubljana.

¹ Lenin: Država in revolucija, Izbrana dela, CZ Ljubljana 1947 str. 257.

² Glej Lenin, Država in revolucija, Izbrana dela, CZ, Ljubljana 1947, str. 257.

Sloveniji imamo v zadnjih desetih letih okrog 11 000 obsojenih na leto (največ 12 472 in najmanj 9546).

Odmike od povprečja navzgor pa je brez težav mogoče tudi pojasniti. Praviloma se ujemajo z obdobji, ko so bile na organe kazenskega pravosodja naslovljene zahteve po zaostritvi pregona, po ostrejšem pregonu nekaterih kaznivih dejanj, po pospešitvi postopkov itd. Tako torej v teh primerih praviloma ne gre za naraščanje kriminalitete v resničnosti, temveč za spremembe v kriminalni politiki. Podoba splošnih gibanj kriminalitete pri nas se ne spremeni, tudi če upoštevamo tako imenovane »črne številke«. Tako neraziskani kot tudi nenaznanjeni (prikrivani) primeri kaznivih dejanj se nanašajo praviloma lahko samo na drobna kazniva dejanja, kljub posameznim izjemam, ki vzbudijo večjo pozornost tako pa tudi vtis, da je izjema pravilo in ne narobe.

Enako podobo naše kriminalitete kažejo tudi podatki o sestavi kriminalitete in njenih spremembah. Podatki povedo, da ta družbeni pojav po svoji teži in družbeni nevarnosti za zdaj še ne narašča vznemirljivo.

Gospodarska in politična kriminaliteta, ki sta v ospredju družbenopolitične pozornosti, imata količinsko majhen delež v naši registrirani kriminalitete. V okviru gospodarske kriminalitete gre v veliki večini primerov za poneverbe manjših zneskov, za gozdne tatvine in nedovoljeno trgovino. Druga kazniva dejanja s tega področja so statistično malo pomembna, čeprav nekatera zbujejo pozornost zaradi razmeroma visokih poneverjenih ali kako drugače nepošteno pridobljenih vsot. Podatki o gibanjih tako imenovane politične kriminalitete so sploh zelo zgovoren kazalnik o razmerah v kaki državi. Glede Jugoslavije, glede Slovenije pa še posebej, ti podatki vsakomur povedo, da si ne politična emigracija ne tuje agenture kljub vsem prizadevanjem ne morejo pridobiti nobene opore med našimi ljudmi. Hkrati pričajo tudi o praviloma razumni in odmerjeni politiki kazenskega pregona na tem področju.

Slovenija je v primerjavi z drugimi republikami nekoliko bolj obremenjena s kriminaliteto. Ta obremenitev gre na račun občutno večjega deleža kaznivih dejanj zoper prometno varnost in je povsem razumljiva glede na dosti večje število motornih vozil na Slovenskem. Gre pa tudi na račun nekoliko večjega deleža kazni-

vih dejanj zoper družbeno in zasebno premoženje, a tudi tu gre v veliki večini za tatvine v nizki premoženjski vrednosti.

Za Slovenijo bi utegnili biti nekoliko bolj skrb zbujujoče povratništvo, v primerjavi z jugoslovanskim povprečjem je dvakrat večje in postopoma narašča. Preprosteje povedano: med kakimi 11 000 obsojenci letno je čedalje več tistih, ki so bili že kdaj prej kaznovani, in v zadnjih letih jih je že več kot 3000. Če to povežemo s spoznanjem, da se tako imenovana prava delinkventna populacija ukvarja predvsem s premoženjsko kriminaliteto, da gre v veliki večini za storilce, ki so socialno, kulturno in izobrazbeno, osebno itd. na družbenem dnu, potem vidimo, da gre v resnici bolj za socialno kot pa za kriminalnopolitično vprašanje. Tu je vendarle treba opozoriti, da se spreminjajo generacije tudi med povratniki. Za preteklost imamo dovolj dokazov za trditve o bolj socialni kot kriminalnopolitični problematiki povratništva. Vprašanje pa je, ali bomo to še zatrjevali čez nekaj let. V zadnjih dveh letih so se namreč nekoliko pomnožila drzna, skupinska, bolj ali manj organizirana in nasilna kazniva dejanja, zlasti v obliki vsakovrstnih ropov. To bi utegnili pomeniti, da se starejša generacija (bolj osebno motenih kot družbi nevarnih) povratnikov počasi umika mlajši, le-ta pa vpeljuje »modernejšo tehnologijo hudodelstva« tudi k nam in postaja nevarnejša.

Sicer pa podatki o socialni in izobrazbeni strukturi obsojencev pripovedujejo, da so med storilci kaznivih dejanj v veliki večini pripadniki skupine »delavci«, med njimi zlasti nekvalificirani delavci, ki imajo občutno nižjo izobrazbeno raven, kot jo izkazuje povprečje za prebivalstvo sploh. Iz naših raziskav lahko dodamo, da imajo ti ljudje tudi najslabše gospodarske in socialne razmere, najnižjo stanovanjsko raven in da je med njimi zelo veliko ljudi z osebnotnimi motnjami.

Naša družbena gibanja in procesi torej selekcionirajo ljudi in na družbeni rob potiskajo tiste, za katere ugotavljamo (potem ko so obsojeni) omenjene socialne in osebnotne lastnosti. Kaj je tu vzrok in kaj je posledica, je seveda težko ugotoviti, vsekakor pa tudi naši raziskovalci osebnotne motnje pripisujejo med drugim tudi objektivno škodljivemu vplivu zapora. Kar je bilo povedano o tako imenovani pravi delinkventni populaciji, seveda ne velja za storilce kazni-

vih dejanj v prometu (več kot 30 odstotkov vseh obsojenih) in tudi ne za storilce kaznivih dejanj zoper gospodarstvo in uradno dolžnost (skupaj kakih 7 do 8 odstotkov vseh obsojenih).

Takšen položaj glede kriminalitete pri nas ima najbrž več vzrokov. Med pglavitnimi pa je morada, vsaj kot domneve, mogoče omeniti tri.

Prvi je v tem, da pri nas socialne razlike in diskriminacije praviloma nikoli niso bile pretirane. Drugi je v tem, da samoupravna ureditev, čeprav je bila in je še v razvoju, omogoča čedalje širšim krogom delavcev in delovnih ljudi, da se otresejo občutka nebolgljenosti in občutka, da so predmet tujih manipulacij. Tretjega vidimo v učinkovitosti organov odkrivanja; v primerjavi z drugimi državami je občutno večja ter se spričo čedalje pomembnejšega sodelovanja občanov in spričo prodora zamisli o družbeni samozaščiti še povečuje. Naša družbena ureditev je torej v svoji celovitosti v zadnjih petindvajsetih letih delovala na pglavitne dejavnike kriminalitete stagnantno, torej preprečevalno.

3. Pričujoča splošna ocena o stanju in družbeni nevarnosti naše kriminalitete bi bila nepopolna, če ne bi upoštevali, da sta pojav sam po sebi in ideologija, cilji, oblike in sredstva za nje govo preprečevanje in zatiranje nerazdružno povezana v dialektično celoto. Tu ni mogoče razpravljati o številnih domnevah o »družbeni koristnosti kriminalitete« kot zla, brez katerega ne bi vedeli, kaj je dobro in plemenito, o socialno-psiholoških domnevah o potrebnosti kriminalitete kot objekta, ob katerem se sprošča nakopičena družbena agresivnost, ali pa o možnostih za vsakovrstne politične manipulacije s kriminaliteto kot »bavbavom«, ki služi kot opravičilo za represivnost nekaterih političnih režimov.

Vsekakor pa je treba reči, da je na malokaterem področju družbene prakse povsod po svetu tolikšna razdalja med znanstveno dokazljivimi spoznanji o nekem pojavu na eni strani ter predsodki o njem na drugi strani. To je deloma razumljivo, ker sodijo v okvir kriminalitete tudi posamezna zelo huda dejanja zoper občečloveške vrednote; ta v ljudeh povzročajo strah in zato njihovo čustveno in iracionalno reagiranje. Od tod se hranijo in združujejo od marksističnega pogleda na svet precej oddaljene predstave o vzrokih kriminalitete, ki da jih je treba iskati predvsem v pokvarjenosti in izprijenosti storilcev kaznivih dejanj. Takšne predstave pa določajo tudi pglavitno represivno in kaznovalno

usmeritev družbenega reagiranja zoper kriminaliteto.

Tako navdihuje kriminalno politiko večine držav (in tudi našo) prepričanje, da je gibanje kriminalitete odvisno predvsem od večje ali manjše strogosti kazenske represije, oziroma še natančneje od tega, ali sodišča izrekajo stroge ali blage kazni. Pri tem pa večstoletne praktične izkušnje človeštva nedvoumno dokazujejo, da med gibanjem kriminalitete in strogostjo kazenske represije ni nobene vzročne zveze. To spoznanje sicer počasi, a vztrajno prodira tudi v družbeno prakso — saj je zgodovina kazni zgodovina njenega odpravljanja — zapisala pa sta ga tudi Marx in Lenin.³ To seveda ne pomeni, da prava mera kazenske represije družbi na današnji razvojni stopnji ni potrebna, a ne predvsem zato, ker bi bila učinkovito sredstvo za omejevanje in preprečevanje kriminalitete, temveč iz povsem drugačnih razlogov. Ljudje potrebujemo določen občutek varnosti, ki nam ga daje uporaba kazni za storilce kaznivih dejanj; oškodovanci in žrtve potrebujejo zadoščenje (kazen deluje tu kot civilizirana oblika maščevanja), ne nazadnje pa z uporabo kazni zdržujemo nekakšno družbeno ravnotežje, ki mu ponavadi pravimo pravičnost (dobro nagraditi in zlo kaznovati). Zato kazenska represija opravlja pomembno družbeno vlogo, toda samo, če ji je odmerjena prava mera in če ne zajame vseh področij družbenega življenja, ko se neizogibno sama spremeni v enega izmed dejavnikov kriminalitete. V naših družbenih razmerah pa bi pretirana represivnost utegnila postati tudi nevarna za uresničevanje temeljne ideje, ki navdihuje samoupravni socializem — ideje o osvobajanju človeka od njemu tujih sil.

Kazenska represija je torej skrajno sredstvo nasilja in ga kaže uporabljati zelo previdno in odmerjeno. Pri tem ne more biti dvoma, da je v naši družbi treba povečati družbeno disciplino in odgovornost, a za to imamo najprej politična, gospodarsko-politična, vzgojna, moralna in podobna sredstva, šele na koncu kot zadnje sredstvo, tudi kazenski pregon, ne pa narobe. Zato bi kazalo zelo pretehtati vsak klic k zaostritvi kazenske represije, saj glede na gibanje kriminalitete in njeno sedanjo družbeno nevarnost kaj takšnega in kar sploh ni samo nepotrebno temveč tudi neprimerno. Takšni klici med drugim neizogibno povzročijo, da začne državni aparat kazenskega pravosodja nehote tudi sam ustvarjati

³ Marx, O smrtni kazni, New York Daily Tribune, 18. 2. 1853.

kriminal, saj se od njega pričakuje učinkovitost. Na že sicer družbeno zapostavljene plasti prebivalstva začne dodatno pritiskati in jih diskriminirati, tako pa lahko nastane prav absurden položaj, ko državni aparat v imenu delavskega razreda represivno pritiska prav na družbeno najbolj zapostavljene plasti razreda, v imenu katerega deluje.

Pravkar povedano seveda velja tudi za sodstvo v ožjem pomenu besede in za njegovo kaznovalno politiko, ki je bila nekajkrat izpostavljena precej ostri kritiki. Toda ne glede na to, da kaznovalna politika že načelno nima in ne more imeti vpliva na resnično gibanje kriminalitete, je treba poudariti, da je kaznovalna politika naših sodišč v splošnem ustrezen izraz obsega in družbene nevarnosti naše kriminalitete. V posameznih primerih je kako sodišče lahko izreklo preblogo, in prav tako tudi prestrogo kazen, a to seveda ne more spremeniti splošne ocene. Sicer pa — čemu naj bi sodišče uporabilo strogo kazen, če je isti učinek mogoče doseči tudi z blažjo? Čemu naj bi ljudi zapirali za dolga leta, če je vnaprej jasno, da ne bodo nikoli več storili kaznivega dejanja? Čemu človeku vzeti prostost in ga spraviti v vsakovrstne stiske, če je zaželeni učinek mogoče doseči s pogojno obsodbo ali s sodnim opominom. Ves svet, tudi socialistične države, si danes prizadevajo prej škodljive kot koristne zaporne kazni nadomestiti z drugimi ukrepi, ob katerih obsojenec ostane na prostosti, če njegova osamitev mi zaradi nevarnosti nujno potrebna. Tako ravna tudi naša sodna praksa, saj pregled ljudi po zaporih pokaže, da gre v velikem deležu za povratnike. Velika večina tistih, ki so kaznivo dejanje storili prvič, je torej obsojena na kazni brez odvzema prostosti. Povsem nejasno je, zakaj to spreminjati, zakaj kritizirati velik delež pogojnih obsodb in sploh blago kaznovalno politiko, če ima to v resnici samo ugodne in nobene škodljivega učinka?

4. Tako se pokaže, da je za našo samoupravno socialistično družbo vsaj za zdaj večji problem sedanja precej represivna in torej etatistična miselnost, ki pritiska na usmeritev kriminalne politike, kot pa kriminaliteta sama po sebi. Gre za zelo pomembno vprašanje, kako učinkovito preprečevati kriminaliteto in druge socialnopedagoške pojave ob zagotovitvi vseh možnosti za nadaljnji razvoj procesa človekovega osvobajanja, se pravi ob postopnem omejevanju klasič-

ne državne represije na njen skrajno nujni minimum.

Koncepcija samoupravnega socializma je že pred dvajsetimi leti oplodila tudi našo kriminološko misel in predstave o takšni usmeritvi ustrezni kriminalni politiki. Takrat je bilo že zapisano, da se naša družba ne more več bojevati zoper kriminaliteto samo s sredstvi državne represije, nasilja in zastraševanja. Kriminaliteto lahko učinkoviteje in brez zatiranja človekovih splošnih in samoupravljaljskih svoboščin in pravic preprečuje predvsem družba neposredno v oblikah svojega osamosvajanja in samozščite.

V našem praktičnem družbenem življenju zadnjih dvajsetih let je ta misel v splošnem doživljala isto usodo kot misel in praktično uresničevanje samoupravljanja sploh. Bila so obdobja, ki so ji bila naklonjena, in obdobja, ko je bila nekoliko odrinjena. To ni nerazumljivo, kajti ljudje in družba se v stiskah kaj radi zatekamo v skrajnosti. Notranje gospodarske in politične stiske ter zunanji pritiski na Jugoslavijo so večkrat povzročili tudi zahteve po zaostritvi represivnosti, tako pa tudi odmik od začrtane dolgoročne samoupravne socialistične usmeritve. Povečana represivnost v družbi, čeprav v hotenjih našega političnega vodstva usmerjena na povečanje družbene discipline in odgovornosti ljudi ter omejena predvsem na politično in gospodarsko kriminaliteto, ni mogla ostati brez vpliva tudi na politiko glede drugih vrst kriminalitete. Podatki o zaostreni kaznovalni politiki sodišč kar na sploh v zadnjih letih o tem nedvoumno pričajo. Naraščanje represivne miselnosti pa se kaže tudi na sploh, na primer v večji strogosti novega kazenskega zakona SFRJ, v pravi poplavi kazenskih določb v drugi, nekazenski zakonodaji, skratka, v že kar preveč razširjenem prepričanju, da je mogoče in da je treba vse in vsakršne družbene probleme in nasprotja reševati z represijo. Toda kakor se lahko zdi, da je povečana represivnost učinkovita, je treba povedati, da je taka učinkovitost samo navidezna in kratkoročna, s stališča dolgoročnih perspektiv našega družbenega razvoja pa bi lahko bila tudi nevarna.

Tako lahko torej postavimo trditev: ne zaostrovanje kazenske represije in ne krepitev politične moči državnih organov za njeno izpolnjevanje, temveč dosledno nadaljevanje začete procesa človekovega osvobajanja je tisto, kar po naši današnji vednosti zagotavlja učinkovitejše preprečevanje kriminalitete in drugih

tako imenovanih socialnopatoloških pojavov. V idejah o družbeni samozaščiti, o samoupravnem poravnavanju sporov med ljudmi in ustanovami, v krepitvi znanja in opremljenosti strokovnih družbenih služb (organi odkrivanja in kazenske-

ga pravosodja so nekatere izmed njih), ki delujejo preprečevalno in kurativno, vidimo konkretne poti, ki so veliko bolj v skladu s koncepcijo samoupravnega socializma kot zatekanja k represiji.

UDC 343.97:343.85

Crime and Its Prevention in Slovenia- Some Sociological and Crimino-political Considerations

The article aims at pointing out some theoretical stand-points based on data referring to crime in the Socialist Republic of Slovenia and on their evaluation. These stand-points should contribute to shape such a criminal policy that would be adequate to Slovene society. The author believes that crime is a social phenomenon the causes of which are to be sought in the deepest social contradictions. It is not possible — as some Soviet theorists assert — »to liquidate« it, the presumption can only be made that it will gradually die off during the long lasting process of dying off of the class society and state.

The author stresses, however, that within the last twenty years crime in Yugoslavia in general and in Slovenia in particular has been stagnating. He allows the hypothesis that this fact could be attributed especially to the gradual development of self-go-

vernment as a social system which enables to realize the idea of man's de-alienation.

The author is more critical as regards the criminal policy. In his opinion, its relatively repressive orientation represents a greater problem than the crime itself. He warns that a society which stands for the man's emancipation should stand also for a just extent of repression. Therefore, he supports the idea of gradual restriction of classic state repression to the necessary minimum and the idea of the development of social self-protection and of self-government conciliation among people while retaining all personal guarantees. He pleads also for higher professional standards and better equipment of those agencies which are working in the preventive as well as curative field. Among them, the author enumerates also the police and the judiciary.